

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi / Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 7, Sayı 17, Mart 2020 / Volume 7, Issue 17, March 2020

KAYIP BİR DÎVÂN'IN İZİNDE: NAKKAŞ SÂ'Î VE ŞİİRLERİ
On The Way of A Lost Divan: Miniaturist Sa'i and His Poetries

Makale Türü/ Article Types : Araştırma Makalesi/ Research Article
Geliş Tarihi/ Received Date : 06.01.2020
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 15.03.2020
Sayfa/ Pages : 119-149
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2020.151>

YUNUS KAPLAN

(Doç. Dr.), Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Osmaniye / Türkiye, e-mail: yunuskaplan80@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0002-2421-253X>

Atıf/Citation

Kaplan, Yunus, "Kayıp Bir Dîvân'ın İzinde: Nakkaş Sâ'î ve Şiirleri", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 7/17, 2020, s. 119-149.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 7, Sayı 17, Mart 2020.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 7, Issue 17, March 2020.

ISSN: 2148-5704

KAYIP BİR DÎVÂN'IN İZİNDE: NAKKAŞ SÂ'Î VE ŞİİRLERİ

On The Way of A Lost Divan: Miniaturist Sa'i and His Poetries

Yunus KAPLAN

Öz: Klasik Türk edebiyatında daha hayattayken sanatkârlıklarıyla şöhreti yakalayan birçok şair yetişmiştir. Özellikle 16. yüzyıl, bu özellikleri haiz şairler bakımından oldukça mümbit bir dönem olmuştur. Bu yüzyılda hayattayken şöhreti yakalayan şairlerden biri de Sâ'î'dir. Şairliğinin yanında çok iyi bir nakkaş oluşuyla da meşhur olan Sâ'î, aynı zamanda tarih düşürmedeki maharetiyle de dikkatleri çekmiştir. Daha çok Mimar Sinan'ın ağzından onun hayatı ve inşa ettiği eserler hakkında nazım-nesir karışık kaleme aldığı *Tezkîretü'l-Ebniye* ve *Tezkîretü'l-Bünyân* adlı eserleriyle meşhur olan Sâ'î'nin bilinen bir diğer önemli eseri de *Dîvân*'ıdır. Ancak bu *Dîvân*'ın şimdilik herhangi bir nüshasına ulaşılamamıştır. Her ne kadar bu eser kayıp olsa da tezkireler, biyografik kaynaklar ve mecmualarda şaire ait bir divançe teşkil edecek kadar çok şiir kayıtlıdır. Bu da şairin yakalamış olduğu şöhreti göstermesi açısından önemlidir. Bu çalışmada Sâ'î'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilecek; tezkireler, biyografik kaynaklar ve mecmualardan hareketle tespit edilen şiirlerinin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde birtakım değerlendirmelerde bulunularak bunlardan bazı örneklere yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Türk edebiyatı, 16. Yüzyıl, Sâ'î, Dîvân

Abstract: Many poets who got the reputation with their artisanship while they were alive grew up in the classical Turkish literature. Especially, 16th century became a fertile period in terms of the poets with those properties. One of the poets who got the reputation as being alive in that century is Sa'i. Sa'i who was famous with being a good miniaturist beside being a poet drew attention with his skills in the chronogram. Another important work belonging to Sa'i who was famous with his works in the name of *Tezkîretü'l-Ebniye* and *Tezkîretü'l-Bünyân* that he wrote as a mixture of poetry-prose is *Divan* about the life of Sinan the architecture mostly through his phrases and about his works. However, any copies of this *Divan* has not been able to be reached yet. Even if this work is a lost one, many poetries which will constitute a divance belonging to the poet in the collection of biographies, biographical sources and journals are recorded. This is important because it shows that the poet got the reputation. In this study, the information will be given about Sa'i's life and works; some of their samples will be included as a set of evaluations is made on the poetries, form and content properties which are determined from the point of collection of biographies, biographical sources and journals.

Keywords: Classical Turkish literature, 16th century, Sa'i, Divan

Giriş

16. yüzyıl, Osmanlı'nın sahip olduğu ihtişama paralel olarak birçok alanda olduğu gibi edebî alanda da zirvenin yaşandığı bir dönemdir. Tezkireler ve çeşitli biyografik kaynaklarda bu dönemde yetişmiş birçok şairin hayatı ve yazdıkları eserler hakkında verilmiş olan bilgiler bunun en güzel ispatıdır. Bu kaynaklarda, hayatları hakkında bilgi verilen bazı şairlerin eserleri günümüze ulaşmış bazılarının eserleri ise çeşitli sebeplerle kaybolmuştur. Bazı şairlerin eserleri her ne kadar günümüze ulaşmamış olsa da zengin muhtevalarıyla klasik Türk edebiyatının kırkambarı olarak kabul edilen şiir mecmualarında, bu türden şairlerin sayısız şiirlerine rastlamak mümkündür.¹

¹ Yunus Kaplan, "Belîğî ve Dîvânçesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, 2019, s. 360.

Eserleri elde olmayan şairlerin şiirlerinin tespitinde mecmuaların klasik Türk edebiyatı araştırmaları için taşıdığı bu önem her geçen gün daha da iyi anlaşılakta ve birçok araştırmacı mecmualar üzerinden alana önemli katkı sağlayacak çalışmalarda bulunmaya devam etmektedir. Bu çalışmalarda özellikle bilinmeyen şairler ve eserleri, varlığı bilinen ama şimdiye kadar herhangi bir nüshası ele geçmeyen eserler veya bilinen eserlerin farklı nüshaları ile hayatı hakkında az veya çok kaynaklarda bilgi olduğu hâlde eserleri kayıp olan şairlerin şiirleri ilim âleminin istifadesine sunularak bu alanda yapılacak yeni çalışmalara zemin teşkil edecek önemli veriler ortaya konmaktadır.²

Bu çalışmamızın konusunu da tezkireler ve çeşitli biyografik kaynaklarda hayatı ve eserleri hakkında bilgiler verilen ancak yazmış olduğu şiirlerini bir araya getirdiği *Dîvân*'ı günümüze ulaştıran Sâ'î'nin büyük çoğunluğu mecmualardan istifade edilerek tespit edilmiş olan manzumeleri teşkil etmektedir. Bu meyanda şaire ait tespit ettiğimiz 371 manzumenin şekil ve muhteva özellikleri üzerinde durulmuş ve bu şiirlerden bazı örnekler verilmiştir.

Sâ'î'nin Hayatı

Asıl adı Mustafa olan Sâ'î; Kınalızâde Hasan Çelebi, Riyâzî ve Rıza'ya göre İstanbullu,³ Ahdî'ye göre Edirnelidir.⁴ Ailesi ve aldığı eğitimle ilgili elde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Özellikle nakkaşlıktaki maharetiyle şöhret bulan Sâ'î, H 1004 / M 1595 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Vefatına Bursalı Hâşimî (öl. 1627) "Gitdi Sâ'î reh-i fenâyâ bugün" mısramını tarih düşürmüştür. Mezarı, Silivrikapı haricindedir.⁵

Sâ'î'nin ailesi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak Bursalı Hâşimî Dîvânı'nda "Merhûm Sâ'î Birâderi Muhammed Çelebi Vefâtına Târîhdür" başlığıyla üç beyitlik bir tarih kıt'ası kayıtlıdır. Bu manzumeden hareketle Sâ'î'nin H 1031 / M 1621 yılında ölen Muhammed adında bir erkek kardeşinin olduğu anlaşılmaktadır.⁶

Eserleri

1. *Tezkîretü'l-Ebniye*: Mimar Sinan'ın ağzından nazım ve nesir olarak kaleme alınan bu eserde, Mimar Sinan'ın hayatı ve inşa ettiği eserlerin isimleri çeşitlerine göre on üç bölüm hâlinde verilmiştir.⁷

2. *Tezkîretü'l-Bünyân*: Mimar Sinan'ın ağzından hatıraları ihtiva eden bu eser de nazım ve nesir karışık kaleme alınmış olup Sinan'ın çocukluk çağından mimarbaşı oluşuna kadarki hayatı ve önemli altı eserinin yapılışı hikâye edilmektedir. Tahkiye edilen bu eserler; Şehzâde

² Bu minvalde kaynaklarda divan sahibi oldukları belirtildiği hâlde divanları elde olmayan veya eldeki nüshaları mecmualardan istifade edilerek tespit edilmiş şiirlerin eklenmesiyle divan veya divançeleri oluşturulmuş bazı şairler şunlardır: Amrî (Çavuşoğlu 1979), Çâkerî (Aynur 1999), Behiştî (Aydemir 2012), Bursalı Rahmî (Erdoğan 2011), Ubeydî (Arslan 2013), Ahdî (Bedestani 2018), Kara Fazlî (Özkat 2005), Belîğî (Kaplan 2019), Tîğî (Kaplan 2018) ve Hâtemî (Efe 2019).

³ Aysun Sungurhan, *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkîretü's-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83504/kinalizade-hasan-celebi---tezkiretus-suara.html>, [Erişim Tarihi: 01.09.2019], s. 412); Namık Açıkgoz *Riyâzî's-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137_540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0 [Erişim Tarihi 01.09.2019], s. 172; Gencay Zavotçu, *Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmet Rızâ, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Tezkiresi*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2009, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83506/zehr-i-mr-zade-seyyid-mehmed-riza---tezkire-i-riza.html>, [Erişim Tarihi: 01.09.2019], s. 170).

⁴ Süleyman Solmaz, *Gülşen-i Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56733.ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>, [Erişim Tarihi 01.09.2019], s. 184.

⁵ Namık Açıkgoz, *age.*, s. 173.

⁶ Ayşe Bulan, *Haşimî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya 1995, s. 175.

⁷ Suphi Saatçi, "Sâî Mustafa Çelebi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, s. 540.

Camii, Kırkçeşme Su Tesisi, Süleymaniye Camii, Kanuni Sultan Süleyman'ın kızı Mihrimah Sultan'ın bahçesindeki su dolabı, Büyükçekmece Köprüsü ve Edirne'deki Selimiye Camii'dir.⁸

Daha önce birçok kişi tarafından yayımlanan *Tezkîretü'l-Ebniye* ve *Tezkîretü'l-Bünyân* üzerinde Hayati Develi ve Sâmih Rifat tarafından tıpkıbasımı, bu iki eserin çeşitli nüshalara dayanan edisyon kritiğini ve günümüz Türkçesine aktarılmış şeklini kapsayan yayımı yapılmıştır.⁹

3. *Ravzatü's-Selâtin*: Bursalı Mehmed Tahir, Şehrî-zâde Mehmed Said Efendi'nin *Nevpeydâ* adlı tarihinde Sâ'î'nin *Ravzatü's-Selâtin* adında bir eserinden bahsettiğini bildirir.¹⁰ Ancak şimdilik bu esere ulaşamamıştır.

4. *Dîvân*: Riyâzî,¹¹ Kaf-zâde Fâ'izî¹² ve Kâtib Çelebi¹³ Sâ'î'nin *Dîvân* sahibi olduğunu bildirmişlerse de şimdilik bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır. Her ne kadar bu *Dîvân*'ının herhangi bir nüshasına ulaşamamış olsa da biyografik kaynaklarda ve çeşitli mecmualarda Sâ'î'ye ait birçok şiir kayıtlıdır. Bu şiirler hakkında aşağıda ayrıntılı bilgiler verilecektir.

Edebî Kişiliği

Yaşadığı dönemde çok iyi bir nakkaş olmasının yanında tarih düşürmedeki mahareti ve sairliğiyle de dikkat çekmiştir.

Kınalızâde Hasan Çelebi, onun nakkaşlıktaki maharetinden övgüyle bahsettikten sonra "*Taleb-i kemâl u ma'rifet ve tahsîl-i levâzım-ı belâgata Sâ'î ve ri'âyet-i sanâyi' tamâm mürrâ'î nakş-ı suver-i ma'nâda mâhir ü murâd itdüğü fehvâyı dil-hâhı üzre resm ü tasvîr itmege kâdirdür. Bu zemânda der ü dîvâr-ı belâgatu pür-nakş u nigâr iden şu'arâ-yı fesâhat-şi'ârdandır.*" diyerek onun düşüncelerini mahir bir şekilde dile getirmeye muktedir olduğunu söyleyerek devrindeki fasih şairlerden biri olarak gördüğü Sâ'î'nin gençlik döneminde olduğunu ve zamanla itibar ve şöhretinin daha da artacağı yönündeki ümidini dile getirmiştir.¹⁴

Ahdî'ye göre sanatında zamanın ustası olan Sâ'î, güzel şiirler söyleyen cesur bir şairdir. Mucizeler gösteren yaratılışı mana elbiseleriyle süslü olup her söze ve üsluba hâkimdir. Söz iklimindeki her alanda hayat artıran sözleri âşıkların dilinde dolaşmaktadır.¹⁵

Riyâzî ise Sâ'î'yi, üstadane şiirlerin sahibi ve istidatlı sözlerin sahibi bir şairi olarak görür.¹⁶

Klasik Türk şiirinde şairlerin edebî kişiliklerinin tespitinde tezkireler ve biyografik kaynaklarda verilen bilgiler dışında yine o şairin yazmış olduğu şiirler de oldukça önemlidir. Çünkü divan şairleri her fırsatta yazmış oldukları şiirlerde kendi şairlikleri ve şiir anlayışları üzerine birtakım değerlendirmelerde bulunmaktan geri durmamışlardır. Sâ'î de birçok divan şairi gibi bu geleneğe uyarak yazmış olduğu bazı şiirlerde şiirleri ve şairliği birtakım değerlendirmelerde bulunarak edebî kişiliği hakkında bazı ipuçları vermiştir.

⁸ Suphi Saatçi, *age.*, s. 540.

⁹ Hayati Develi, Sâmih Rifat, *Sâî Mustafa Çelebi, Tezkîretü'l-Bünyân ve Tezkîretü'l-Ebniye (Yapılar Kitabı-Mimar Sinan'ın Anıları)*, Koçbank Yay., İstanbul 2002.

¹⁰ Fikri Yavuz, İsmail Özen, *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*, C. 2, Meral Yay., İstanbul 1972, s. 349.

¹¹ Namık Açıköz, *age.*, s. 173.

¹² Bekir Kayabaşı, *Kaf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, İnönü Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış DT, Malatya 1997, s. 334.

¹³ Rüştü Balcı, *Kâtib Çelebi Keşfü'z-Zünûn An Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*, C.2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014, s. 652.

¹⁴ Aysun Sungurhan, *age.*, s. 412.

¹⁵ Süleyman Solmaz, *age.*, s. 184.

¹⁶ Namık Açıköz, *age.*, s. 172.

Sözleriyle mana güzelliğini ram ettiğini söyleyen şair, bu hâliyle yeni bir güzel peyda eden güzel düşkününe benzemektedir.

*Sûhanla şâhid-i ma'nâyı Sâ'î râm ider güyâ
O şâhid-bâza beñzer kim ide bir nev-civân peydâ¹⁷*

Hüner burcundaki yedi beytini seyreden şairlerin bunları yedi gezegene benzeteceklerini iddia eder:

*Seyr eyleyüben evc-i hünerde yedi beytüm
Sâ'î şu'arâ seb'a-i seyyâre disünler¹⁸*

Sâ'î; sevgilinin güle benzeyen yanağının vafında yazdığı şiirleri, belagat bahçesindeki goncalara benzetir:

*Gül-ruhuñ vafında her tûmârı Sâ'î şî'rümün
Göncelerdür gülbün-i bâğ-ı belâgatdan kopar¹⁹*

Yıldızlarla süslü lacivert renkli gökyüzünü, şiirlerini yazmak için gümüşle süslenmiş bir sayfaya benzetir:

*Şanma encümle müzeyyen Sâ'î çarh-ı láciverd
Bir varağdur şî'rünü yazmağa sîm-efşân senün²⁰*

Kim ki rintler meclisine şair olmak iddiasıyla geliyorsa yeni gazelleri kendisi gibi renkli söylemesi gerektiğini söylediği aşağıdaki örnek beyitte ise şiirlerinin renkliliğine vurguda bulunur:

*Böyle rengin diye Sâ'î gibi tâze gâzeli
Şâ'irüm diyü şu kim meclis-i rindâna gele²¹*

Cihanın yüz Suyu olan ve sevgilinin dudağı gibi renkli edalara sahip şiirlerinin bir benzerinin olmadığını iddia eder:

*Cihânunûñ âb-ı rüyı şimdi Sâ'î nazm-ı pākūndür
Nazîrünûñ yoğ leb-i dilber gibi rengin edâlarda²²*

Başka bir beyitte ise iddiasının derecesini artırarak yazmış olduğu şiirlerle söz ülkesine velvele saldiğını söyler:

*Mülk-i sühana nazmuñ ile velvele şalduñ
Sâ'î yine cem'iyet-i dîvânunûñ ucundan²³*

Sâ'î'nin edebî kişiliğı hakkında eldeki gazellerinin başka şairlerin gazelleriyle arasındaki nazire ilişkisinden hareketle de belli bir kanaate varmak mümkündür. Özellikle Berlin Devlet Ktp. "Ms. Or. 3652" numaralı nazire mecmuası bu hususta önemli ipuçları vermektedir. Bu mecmuadaki Sâ'î'nin gazellerinden 62'si 29 farklı şairin zemin gazeline naziredir. Bu şairler içinde ilk sırayı on gazelle Bâkî almaktadır. İkinci sırada sekiz gazelle Murâdî mahlasıyla şiirler yazan Sultan III. Murat, üçüncü sırada ise altı gazelle Gelibolulu Âlî bulunmaktadır. Bu da şairin hem edebî kişiliğinin şekillenmesinde kimlerden etkilendiğini göstermesi hem de edebî zevkini yansıtmayı bakımından önemlidir.

¹⁷ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 5a.

¹⁸ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 60b.

¹⁹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 27b.

²⁰ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 155a-b.

²¹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 27b.

²² *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum 635, vr. 61a.

²³ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 200a.

Divan şairlerinin şairlikteki maharetlerini dile getirmek için kendilerini önemli gördükleri divan şairleriyle kıyaslamaları; hatta çoğu zaman kendilerini onlardan üstün görmeleri edebiyatımızda sıkça karşılaşılan bir durumdur. Birçok şair gibi Sâ'î de zaman zaman yazmış olduğu şiirlerde kendini diğer şairlerle kıyaslamaktan ve onlardan üstün görmekten geri durmamıştır.

Şair, devrinin sultanuşşuarası kabul edilen Bâkî'ye nazire olan bir gazelinin makta beytinde “Ey Sâ'î, senin renkli şiirlerin Bâkî'nin şiirleri gibi bütün âleme yayılsa ne olur? Çünkü resim bir, üstat ikidir.” diyerek şiirlerini Bâkî'nin şiirleriyle âdeta eşdeğer görür:

*Şi'r-i Bâkî gibi Sâ'î nazm-ı rengînün senün
N'ola 'âlemgîr olursa nakş bir üstâd ikî²⁴*

Yine başka bir beyitte, halk içinde seçkin bir konumda olmasına şaşılmaması gerektiğini, çünkü kendisindeki gayretin Nev'î ve Bâkî'de bile olmadığını söyleyerek kendini över:

*N'ola mümtâz-ı ahâlî geçinürse Sâ'î
Yok durur gûşîşi Nev'î ile Bâkîde henüz²⁵*

Sâ'î, şiir alanında devrin Zâtî'si olarak görülmesinin tuhaf karşılanmamasını ister. Çünkü söz erbabı ona “âlemin üstadı” şeklinde ad koymuştur:

*Zatî-i 'aşr olsa Sâ'î n'ola fenn-i şi'rde
Añā erbâb-ı sūhan üstâd-ı 'âlem koymuş ad²⁶*

Sevgilinin hayalini gönül sayfasına yazdığını ve bu işi ünlü ressam olan Mânî ve Behzad'dan öğrendiğini söylediği bir başka beyitte ise sevgiliyi övmedeki başarısından dem vurmıştır:

*Hayâl-i yâri yazmış şafha-i hâturda dil Sâ'î
Suver resmin meger Mânî ile Behzâddan görmüş²⁷*

Klasik Türk şiirinin şekillenmesinde ve zaman içinde bir edebî gelenek hâline gelmesinde Fars edebiyatının ve Farslı şairlerin önemli bir rolü vardır. Fars edebiyatı ve bu edebiyatta yetişen önemli şairlerden haberdar olan divan şairleri, şairlikleriyle övünürken tıpkı Türk şairlerde olduğu gibi kendilerini İran'ın ünlü şairleriyle kıyaslamışlar; hatta onlardan üstün olduklarını iddia etmişlerdir. Birçok şair gibi Sâ'î de bazı şiirlerinde kendini Hâcû-yı Kirmânî (öl. 1349) ve Selmân-ı Savecî (öl. 1376) gibi İranlı şairler ile Arapların meşhur şairi Hassân bin Sâbit'le (öl. ?) karşılaştırmıştır.²⁸

Kendisini mana gül bahçesinin bahçıvanına benzeten Sâ'î, şiirlerini gören Hâcû'nun onlara meyl edeceğini iddia eder:

*Naḥl-bend-i gülşen-i ma'nâsın ey Sâ'î senün
Meyl iderdî baḥır-ı nazm-ı pākūne Ḥ'âcū görüp²⁹*

Şairin tabiatının atı, mükâfatlar alsa yeridir. Çünkü zamanın iyi at binicisi Hassân ve Selmân'a katlanmaz:

²⁴ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey 226, vr. 36b.

²⁵ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 106b.

²⁶ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 20a.

²⁷ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 28b.

²⁸ Klasik Türk edebiyatında çeşitli vesilelerle ismi zikredilen Arap ve Fars kökenli şairler için bak.: Mehmet Sait Çalka, “Bir Şairnâme Örneği Olarak Süheylî'nin Gülşen-i Şuarâ Adlı Kasidesi ve Bu Kasidede Yer Alan Türk, Arap ve Fars Şairleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 42, s. 273-301.

²⁹ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 7a.

*Semend-i tab' ile Sâ'î demidür alsa öndüller
Zamānuñ yügrügi Ḥassān ile Selmāna katlanmaz³⁰*

Başka bir beyitte ise sözde Selman gibi zamanının seçkini olduğunu düşünüp, devrin gamıyla mutlu olması gerektiğini söylerken kendini Selman'a benzetir:

*Dilşād olam mı Sâ'î ğam-ı rüzigār ile
Selmānveş ferīd-i zamānam sūḫanda ben³¹*

Bir şairin şairliğinin şekillenmesinde ve edebî kişiliğinin tekâmülünde kendine göre büyük gördüğü, sevip beğendiği şairlerin önemli bir etkisi vardır. Bu etkiyi bir şairin diğer şairlerin şiirlerine yazmış oldukları nazireler veya tahmis, tesdis gibi musammat türünde yazılmış şiirlerden tespit etmek de mümkündür.³² Bu gelenekten hareketle Sâ'î'nin hangi şairlerden etkilendiğini yazmış olduğu bazı nazire ve musammat türündeki manzumelerden de tespit etmek mümkündür.

Sâ'î; Taşlıcalı Yahya, Nev'î, Ârifî ve Fuzûlî'nin gazellerine tahmis yazarak bu şairlerden etkilendiğini göstermiştir.

Dil ve Üslubu

Şiirlerinde külfetsiz, sade ve anlaşılır bir dil kullanmayı tercih eden Sâ'î; duygu ve düşüncelerini, samimi bir eda ve rahatça söylenmiş izlenimi veren bir tarzda kaleme almıştır. Bu türden kullanımlara örnek teşkil edecek bazı beyitler aşağıda gösterilmiştir:

*Neydi yārūñ şubḫa dek kūyında bīdār olmalar
Ağlamağlar işigin yaşdanmalar zār olmalar³³*

*Gitdügince āh kim ol dil-rübā cānum gider
Geldügince Sâ'iyā bu mürde cisme cān gelür³⁴*

*Saḫa cevri ideyin katlan diseñ zann itme şulṭānum
Ölince ol cefāya 'aşık-ı dīvāne katlanmaz³⁵*

*Dün ğüşe-i çeşm ile kuluña nazar itdün
Bi'llāhi efendi yine gönümde yir itdün³⁶*

*Varurın kūyuña her ğāh benüm şulṭānum
Seni gördükçe dirin āh benüm şulṭānum³⁷*

Atasözleri, deyimler ve halk söyleyişleri Türkçede meramı daha iyi ifade etmek, az sözle çok şey anlatmak ve anlamı daha da güçlendirmek için sıkça kullanılan önemli dil malzemeleri arasında yer alır. Nasirler ve şairler konuşma dilinde olduğu kadar edebî metinlerde de bu dil malzemelerinden mümkün olduğunca istifade etme yoluna gitmişlerdir. Bu bağlamda birçok şair; manzumelerinde atasözleri, deyimler ve halk söyleyişlerini her fırsatta kullanmıştır. Zaman zaman bu unsurları vezne uydurmak için bazı kelimelerin Arapça-Farsça karşılığını kullanarak

³⁰ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 103b.

³¹ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 209b.

³² Yunus Kaplan, "Divânı Meçhul Bir 16. Yüzyıl Şairi: Edirneli Tîĝî ve Şiirleri", *Dede Korkut, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 16, 2018, s. 106.

³³ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 8340, vr. 108b.

³⁴ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum 685, vr. 23b.

³⁵ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 103b.

³⁶ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Ktp. Seyfettin Özege Yazmaları ASL 625 Mec 83, vr. 72b.

³⁷ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1826/1, vr. 248b.

bazılarının ise devrik yapıda kullanımını tercih ederek birtakım tasarruflarda bulunmaktan da geri durmamışlardır.³⁸

Sâ'î de birçok divan şairi gibi atasözleri, deyimler ve halk söyleyişlerinin çok zengin anlam çağrışımlarından istifade etmeyi ihmal etmemiştir. Şairin bu unsurlar arasında en fazla tercih ettiği deyimlerdir. Bunda deyimlerin birkaç kelimedden oluşmaları ve çok yaygın bir kullanım alanına sahip olmaları gibi hususların şairi böyle bir tercihte bulunmaya teşvik ettiği düşünülebilir. Bununla birlikte şair, kullandığı deyimler üzerinde vezin ve kafiye icabı birtakım tasarruflarda da bulunmuştur.

Sâ'î'nin şiirlerinde karşımıza çıkan belli başlı deyimler şunlardır: Ağzına almak, ağzını aramak, baş eğdirmek, baş eğmek, başa çıkmak, bel bağlamak, bir içim su, can vermek, canına minnet, canı çıkmak, çanına ot tıkamak, dem vurmak, dil üşürmek, el bağlamak, el yumak, ele almak, gönül almak, göz dikmek, göz etmek, göz kulak olmak, göz yummak, hak ile yeksan olmak, hararetini kesmek, iftiraya uğramak, imana gelmek, intikam almak, ipliği pazara çıkmak, kadem basmak, kan yutturmak, kara cahil, kara haber, kendi söyleyip kendi dinlemek, kendini yerden yere vurmak, koz kabına komak, kulağına girmemek, menzil almak, safa sürmek, seccadeyi suya salmak, sikkeyi mermere kazımak, söz atmak, söz değmemek, taş gediğine koymak, ter düşmek, yanıp yakılmak, yerinde yellere esmek, yıldızı düşmek, yüz çevirmek, yüz sürmek, yüz vermek, yüzüne bakmamak...

Edebî metinler bir dilin sahip olduğu kelime hazinesini muhafaza etmesi, onu gelecek kuşaklara aktarması, yazdıkları dönemde kullanımda olan dil malzemelerine dair örnekler ihtiva etmesi bakımından yazdıkları dilin etimolojik ve morfolojik geçmişine dair zengin kaynaklardır. Türk kültür ve edebiyat tarihinin zirveyi yaşadığı dönemlerin mensubu birer sanatkar olarak da divan şairleri, yaşadıkları dönemlerin zengin kültürel birikimini eserlerine yansıtmakla kalmamışlar aynı zamanda bu dönemlerdeki dil malzemelerini de kullanarak âdeta bunları kayıt altına almışlardır. Bunlar içinde halk söyleyişleri ve günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüş bazı arkaik kelimeler, Türkçenin tarihî seyri hakkında kanaatler oluşturması bakımından erbabı için oldukça kıymetlidir. Birçok şairde olduğu gibi Sâ'î'nin şiirlerinde de bu türden kullanımlar karşımıza çıkmaktadır: “Allah'ı seversen, Allah rahmet eyleye, benim iki gözüm, benim ruhum, efendim, ey gözüm nuru, Hüda aşkına, ömrüm” gibi samimiyeti içinde barındıran halk söyleyişleri ile “iltmek, kaçan, kanda, katı, kimesne, koçmak, olaldan, öndül, şimdengirü, toğrudmak, uş, üşürmek, yağ, yanuban, yil, yügrük” gibi günümüz Türkçesinde artık kullanımdan düşmüş kelimeler, bu tür kullanımlara örnek teşkil eder.

Devrinin önde gelen önemli bir nakkaşı ve şairi olarak Sâ'î'yi diğer şairlerden ayıran en önemli özelliklerinden birisi mizahî bir üsluba ve hicve mütemayil bir fitrata sahip olmasıdır. Nitekim devrindeki birçok şair hakkında hem mizah hem de hiciv yüklü yazmış olduğu şiirler tezkirecilerin de gözünden kaçmamış, onun alamet-i farika kabul edilebilecek bu özelliğine de vurguda bulunmaktan geri durmamışlardır. Kınalı-zâde Hasan Çelebi bu duruma “Şu'arâ-yı zemândan ba'zına hezl ü mutâyebe yüzünden rengler idüp nakşlar geçmiştir.”³⁹ diyerek dikkat çekmiştir.

Bu meyanda Sâ'î'nin özellikle Can Memi lakabıyla meşhur olan şair Sâ'nî (öl. 1586-87) ile olan karşılıklı hicivleşmeleri meşhurdur. Ahdî onun bu özelliğine dikkat çekerek Sâ'nî'yle karşılıklı hiciv tarzındaki tarzlarını dile getirmiştir.⁴⁰ Gelibolulu Âlî de *Künhü'l-Ahbâr*'ında Sâ'nî hakkında bilgi verirken “Sâ'î adlı şâ'irle birbirlerine yazdıkları hicivler şî'r erbabı şâ'irlerin mecmu'alarında yer almaktadır.”⁴¹ şeklinde Sâ'î ve Sâ'nî arasındaki hiciv yollu rekabete dikkat çekerken Sâ'î'nin de heccavlığına vurguda bulunmuştur.

³⁸ Yunus Kaplan, agm., s. 365.

³⁹ Aysun Sungurhan, *age.*, s. 412.

⁴⁰ Süleyman Solmaz, *age.*, s. 185.

⁴¹ Mustafa İsen, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Akçağ Yay., Ankara 1994, s. 297.

Nitekim Sâ'î, Edirne'de olduğu bir dönemde 16. yüzyıl şairlerinden Deli Birader Gazâlî'nin Mekke'den İstanbul'a gönderdiği manzum mektupla aynı minvalde İstanbul şuarasına 102 beyitlik bir manzum mektup göndermiştir. Bu mektubun dikkatleri çeken en bariz özelliklerinden birisi, Deli Birader Gazâlî'nin mektubunda olduğu gibi mizahi bir üslubun hatta yer yer müstehcen ifadelerin beyitler üzerinde kendini hissettirmesidir. Devrin şairlerinden Sâ'nî, bu mektuba cevap mahiyetinde özellikle de Sâ'î hakkında daha galiz ve müstehcen ifadeleri ihtiva eden 104 beyitlik manzum mektup yazmıştır:

*Başuñ alup gidelden sen şehirden Sâ'iyâ haqqâ
'Aceb ra'nâlığı vardır Sitanbul u Galatanuñ*

*S...erdük yine gelse mest idüp dirler senüñçün hep
Olurdu seyri evvelki gibi kumşal-ı deryānuñ*

*G...tüñ var ise gel erbāb-ı nazm ile muqābil ol
Temāşā eyle gör erliklerin her merd-i meydānuñ*

*Olunsāñ yād Tahta'l-kaal'ada dūšnām iderler hep
Aduñ añılsa la'netler oğur halkı Karamanuñ*

*Kekezlerle gidiler sen gidelden muztariblerdür
Gelüp mābeynlerin faşl eyle lūñilerle hīzānuñ*

*Yazılmış cönklerde görseler eş'āruñı yārān
Ururlar āteşe yırtarlar evrākın yaħud anuñ⁴²*

Sâ'nî'nin bu cevabının üstüne tekrar kalemi eline alan Sâ'î, Sâ'nî'nin kullanmış olduğu dille mütenasip olarak bu sefer eleştirinin dozunu artırarak 69 beyitlik manzum mektupla ona karşılık vermiştir:

*Helā-h'ārān ile Sānī yimişsin haylī meydānuñ
Kādīmī poħ yidi iseñ Sitanbul u Galatanuñ*

*Fününīveş yine Top-hāne seyrini çalar gibisin
Alurlar mı elüñden gāhi fīncānın Hasan Hānuñ*

*Varur mısın düşüben mühmelātın yimege halkuñ
Müferrihdür helāsi diyü ol ħammām-ı Monlānuñ*

*Balī mey-hānesinde rehn idelden karuñ esbābın
İdinmişsin yatağ boz-hānesi küncin Karamanuñ*

*Ne zahmetler dūrür sen şā'ir olmak ey ħār-ı nā-dān
Ne ħaddüñdür adın añmağ o Bāķī-i süħandānuñ*

*Donanmadan bize mektübi geldi İbn-i 'Oşmānuñ
Dimiş biz gideli kimler s...er key karısın anuñ*

*Añladuğun mahallerde oğurlar cānuña la'net
'Aceb menfūrisın Nemrūd-ı Sānī ehl-i 'irfānuñ*

*Ne virdi Sā'iyi hicv eyle diyü ey mülhid
Saña Tācir 'Aliyle aqçeli karısı ortanuñ*

⁴² *Mecmū'a-i Eş'ār*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., T 1532, vr. 150b; *Şehrengiz ve Nāme Mecmuası*, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Ktp., ASL 322-339, vr. 48a.

*Nesin alduñ ya Haydar-zâde ile düzmenüñ ey hâr
İdersin medh ol iki hîz mef'ûlini dünyânuñ⁴³*

Sâ'î'nin devrindeki şairlerle olan hiciv temelli bu tarz münakaşaları Sâ'nî'yle sınırlı değildir. Çeşitli mecmualarda başka şahıslar ve şairler hakkında yazmış olduğu hiciv yüklü manzumelere ve mutayebe tarzındaki karşılıklı sataşmalara da rastlamak mümkündür. Bunlar içinde daha hayattayken sultanuşşuara olarak şöhret bulan devrin önemli şairlerinden Bâkî'yle olan atışmaları buna güzel bir örnek teşkil eder:

Sâ'î:

*Bâkî serâc iken oğlancık idi gördüm anı
Çalışup it gibi kañtarmacıgım urur idi*

*Halk ile virmesi alması be-gâyet hoş idi
Haylice şıgır şatup eyü kıolan sürer idi⁴⁴*

Bâkî:

*Sâ'î almış eline defter-i dîvânını dün
Didi cedvel çekeyin tuhfe-i yârân olsun*

*Didüm aña gârazuñ şöhret ise 'âleme ger
Ş...çayum ben anuñ üstine zer-efşân olsun⁴⁵*

Sâ'î:

*Mühmelâtın Zâtînüñ şol kargâ oğlu rû-siyâh
Halı idüp mühmel sözünü bokı bokına kıatar*

*Bâğ-ı hüsnüñ hoş-edâ bir kıuşdur diyen anı
Herze söyler poş yiyici kargayı bülbül şata⁴⁶*

Sâ'î'nin Şiirlerinde Şekil ve Muhteva Özellikleri

Nazım Şekilleri

Sâ'î, klasik Türk edebiyatında kullanılan nazım şekillerinden birçoğuyla şiirler yazmıştır. Şairin tespit edebildiğimiz şiirleri içinde -birçok divan şairinde olduğu gibi- en çok tercih ettiği nazım şekli gazeldir. Şair, gazellerinde gerek beyit, vezin, kafiye ve redif gibi şekil özelliklerini tatbik etmede gerekse de işlemiş olduğu konular, dil ve üslup özellikleriyle önemli bir başarı göstermiştir.

Gazelde göstermiş olduğu başarının yanında Sâ'î, özellikle devrindeki birçok olaya düşürmüş olduğu tarihleriyle de meşhur olmuştur. Devrindeki hadiselerle kayıtsız kalmayan şair cami, hamam, çeşme, tekke, köşk ve türbe gibi mimari yapıların inşasıyla doğum, ölüm ve düşüş gibi birçok sosyal hadiseye tarih düşürmekten geri durmamıştır. Bunlar içinde özellikle mimari yapılara düştüğü tarihlerden bir kısmı bu yapıların kitabelerini süslemiştir.

Sâ'î'nin tespit edilebilen 371 manzumesinin nazım şekillerine göre sayıca dağılımı şöyledir: 161 gazel, 5 kaside, 1 mesnevi, 7 tahmis, 7 müseddes, 5 tesdis, 1 müsemmen, 3 terkihi bent, 1 tercî'-i bent, 39 kıt' a, 138 matla / beyit / müfred ve 3 mısra.⁴⁷

⁴³ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., T 1532, vr. 151b; *Şehrengîz ve Nâme Mecmuası*, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Ktp., ASL 322-339, vr. 50b.

⁴⁴ *Sihâm-ı Kazâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 511, vr. 87b.

⁴⁵ *Sihâm-ı Kazâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 511, vr. 87b.

⁴⁶ *Sihâm-ı Kazâ*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp. TY 511, vr. 87b.

⁴⁷ Yapmış olduğumuz kaynak ve mecmua taramaları neticesinde Sâ'î'ye ait olduğunu tespit ettiğimiz şiirlerin hepsini ihtiva eden çalışmamız yakında yayımlanacaktır.

Nazım Şekli	Sayısı	Nazım Şekli	Sayısı
Gazel	161	Müsemmen	1
Kaside	5	Terkîb-i Bent	3
Mesnevi	1	Tercî'-i Bent	1
Tahmis	7	Kıt'a	39
Müseddes	7	Müfred/Beyit	138
Tesdis	5	Mısra	3
Toplam		371	

Vezin, Kafiye ve Redif

Eldeki şiirlerinin hepsini aruz vezniyle kaleme alan Sâ'î, aruzu şiire tatbik etmede oldukça başarılıdır. Tercihini genellikle aruzun sık kullanılan vezinlerinden yana kullanan şair; zaman zaman med, imale ve zihaf gibi aruz tasarruflarında bulunmak zorunda kalmıştır. Ancak bu tasarrufların şiirlerin muhtevasına ve ahengine olumsuz bir etkisinin olduğunu söylemek mümkün değildir. Bu tasarrufları şairin duygu ve düşüncelerini vezin kalıbına uydurmak için mecbur kaldığı tasarruflar olarak görmek yerinde olacaktır. Ayrıca bunlardan bir kısmının ise şairin şiirlerini kâğıda geçen müstensihlerin şahsi hataları olabileceğini de göz ardı etmemek gerekir.

Sâ'î'nin şiirlerinde aruzla ilgili dikkatleri çeken hususlardan biri de divan şiiri geleneğinde hoş karşılanmayan bir durum olan Türkçe kelimelerde med yapmış olmasıdır. Ancak medli Türkçe kelime sayısı şiirlerin geneli dikkati alındığında sayıca hissedilir bir yekün teşkil etmemektedir.

Sâ'î'nin tespit edilebilen şiirlerinde tercih ettiği vezin kalıpları ve bunların sayıca dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir:

Vezin	Sayı	
mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün mefâ'ilün	99	
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	89	
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	67	
mef'ülü fâ'ilâtü mefâ'ilü fâ'ilün	40	
mef'ülü mefâ'ilü mefâ'ilü fe'ülün	24	
mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	12	
fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün	12	
mefâ'ilün mefâ'ilün fe'ülün	6	
mef'ülü fâ'ilâtün mef'ülü fâ'ilâtün	6	
fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün	5	
müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün müstef'ilün	3	
fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün	3	
fe'ülün fe'ülün fe'ülün fe'ül	3	
mef'ülü mefâ'ilün mef'ülü mefâ'ilün	1	
mefâ'ilün fe'ilâtün fe'ülün	1	
Toplam		371

Sâ'î'nin, kafiyeden yana tercihi ise genellikle mürdef ve mücerred kafiyeden yanadır. Tespit ettiğimiz biri Farsça 161 gazelin 102'si mürdef, 51'i mücerred, 5'i mukayyed ve 3'ü ise müesses kafiye sahiptir.

Divan şiirinde kafiyenin bütünleyicisi ve zenginleştiricisi olan redif, şiirde ses ve anlamın odak noktasıdır. Özellikle kelime seviyesindeki rediflerde metnin anlamı arasında bir ilişki söz konusudur. Aynı zamanda redif, şiirde ahengi artırarak okuyucu / dinleyiciyi etkilemenin yanı

sıra şiirin çağrışım dünyasını da zenginleştiren önemli bir unsurdur.⁴⁸ Sâ'î de birçok divan şairi gibi redifin şiir üzerindeki bu etkisinden dolayı eldeki 161 gazelinin 149'unda redif kullanmıştır. Şair, bu gazellerin 62'sinde bir veya birden fazla kelime hâlindeki, 45 gazelde ek+kelime hâlindeki, 42 gazelde ise sadece ek hâlindeki redifleri tercih etmiştir. Şair, divan şiirindeki genel temayüle uygun olarak rediflerde ağırlıklı olarak Türkçe kelimeleri tercih etmiştir.

Muhteva

Âşıkane ve rindane söyleyiş tarzının tercih edilerek şiirlerdeki muhtevanın bu konular üzerinde yoğunlaşması, 16. yüzyıl divan şairlerinin kahir ekseriyetinde karşımıza çıkan ortak özelliklerden birisidir. Sâ'î de devrinin bu genel temayülüne uygun olarak muhteva itibarıyla şiirlerinde daha çok âşıkane ve rindane konuları terennüm etmiştir. Aşkın ve aşkın hâllerinin ruhunda ve bedeninde oluşturduğu etkiyi dile getirdiği "aşk" redifli aşağıdaki gazel, şairin âşıkane tarzda yazdığı manzumelerine güzel bir örnektir:

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

*Ben belâ Mecnûniyam menzilgehüm şahrâ-yı 'aşk
Bir şacı Leylâ gamıyla olmuşam rüsvâ-yı 'aşk*

*Bezm-i gamda nâm u nengün şîşesin eyler şikest
Şöyle kim mest ü melâmet eylese şahbâ-yı 'aşk*

*Eylemez benden cünûn u kâküli Leyliyi kayd
Gör ne vâdiye iletmiş Kaysı istiğnâ-yı 'aşk*

*İnleden her dem hevâ-yı bûs-ı la' lüdüdür beni
Dâğlar ile cism-i zerd ü zârum oldı nây-ı 'aşk*

*Şevk-i mihrünle ten-i Sâ'î gubâr olsa olur
Hâkinün her zerresi mihr-i cihânârâ-yı 'aşk⁴⁹*

Yine bütün beyitleri içki ve içkiyle ilgili terimler etrafında şekillenerek yaşama sevincini hissettirmesinin yanında rindane söyleyişin hâkim olduğu aşağıdaki gazel ise şairin rind-meşrep karakterini yansıtan şiirlerinden biridir:

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

*Qadeh nüş eyledükçe eyle ben hâke 'atâ cür'a
Ayağda kalmasun devründe lutf eyle şehâ cür'a*

*Şarâbı yok yabana atıcağ pîr-i harâbâtuñ
Ne deñlü derd ise sâkî virür qalbe şafâ cür'a*

*N'ola bir neş'e taşşil itmesem câm-ı maḥabbetle
Dilâ bezm-i ḥaḳîkatde şunulmuşdur baña cür'a*

*Ölürsem defn idün ol şâh-ı ḥüsün bezmgâhında
Mezârum lâlelerle zînet itsün dâ'imâ cür'a*

*Ayağı toprağıyken ehl-i nazmuñ Sâ'î-i bi-dil
Ne için degmeye câm-ı maḥabbetden aña cür'a⁵⁰*

⁴⁸ Muhsin Macit, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Kapı Yay., İstanbul 2016.

⁴⁹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 29a.

⁵⁰ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 26a.

Tarihin her devrinde sanatkârlar, sanat eserlerini oluştururken mensup oldukları toplumun sosyal hayat tarzına ait birçok yaşayış şekli, inanış, âdet ve gelenekler, kullanılan eşya ve kelimeler vb. unsurlardan ilham alarak eserlerine şekil vermişlerdir. Divan şairleri de diğer sanatkârlar gibi yazmış oldukları eserlerde, içinde yaşadıkları toplumun sosyal hayatından ilham alarak günlük hayatta kullanılan ve benimsenen eşyalar, kelimeler, inanışlar ve uygulamalar, örf ve âdetler, eğlence hayatı, yiyecek ve içecekler ve kültürel değerler gibi birçok unsuru her fırsatta şiirlerinde kullanmışlardır.⁵¹

Sâ'î, hem şairlik hem de nakkaşıktaki maharetiyle farklı sanat dallarında temayüz etmiş biridir. Onun sahip olduğu bu çok yönlülük; tabiatı, hadiseleri ve toplumu daha rahat müşahede ve tahlil etmesine yardımcı olmuştur. Şair, sosyal hayatla ilgili bu müşahede ve tahlillerini değişik mazmun, edebî sanatlar ve hayallerle süsleyerek şiirlerine ustaca yansıtmasını başarmıştır. O, bu sayede toplumun sosyal ve kültürel birikimlerinden istifade etmekle kalmamış aynı zamanda bunları âdeta kayıt altına alarak ölümsüzleştirmiştir. Sâ'î'nin şiirlerinde devlet yönetiminden toplumsal eleştiriye; âdet, gelenek ve göreneklerden halk inanışlarına; yeme-içmeden eğlenceye; hastalıklar ve bunların tedavi yöntemlerinden giyim-kuşam ve günlük hayatta kullanılan eşyalara kadar dönemine ışık tutacak birçok unsuru görmek mümkündür.

“Ey Sâ'î! (Sevgilinin) yanağının beni, ya gönülden biten sevda tohumu ya da büyü için ateşe atılmış bir karabiberdir.” anlamındaki beyitte büyü için ateşe karabiber atılması geleneği söz konusudur:

*Ya sevdâ habbıdur ey Sâ'î gönülden biten bu kim
Veyâ hâl-i ruhı teşhîr için âteşde fülfüdür⁵²*

Göz hastalığı olan remedin tedavisinde gözlerin dışarıdan, ışıktan ve havadan zarar görmemesi için siyah, sarı ve kırmızı renkli örtüler örtülmüş. Bu örtüye karaltı derlermiş.⁵³ Sevgilinin lale benzeyen saf dudağını ağrıya tutulmuş göze sürmesini badem helvası için şekerin badem üzerine konulmasına benzeten şair, hem göz tedavisine hem de badem helvasının yapılış şekline değinmiştir:

*La'î-nâbını sürer çeşm-i remed dîdeye yâr
Şanki levzîne için sükkeri bādâma koyar⁵⁴*

“(Ey sevgili) göğsün üstündeki misk kokulu benine benzediği için aktarlar nafeyi pamuk içinde saklar.” anlamına gelen beyitte ise miskin hammaddesi olan nafenin pamuk içinde saklanması söz konusudur:

*Sîneñ üzre hâl-i müşgîne müşâbihdür diyü
Penbeler içinde şaklar nâfeyi ‘aţţârlar⁵⁵*

Deri üzerindeki kanı çekmek ya da deriyi çizip kan çıkartmaya “hacamat”, bu işi yapana da “haccâm” denir. “Şişe çekmek” veya “şişe vurmak” diye de bilinen bu usulle, oturan veya yüzüstü yatan hastanın derisi üzerine, içerisinde tutuşturulmuş alkollü pamuk parçası bulunan şişeler yapıştırılır. Şişenin etkisiyle şişen yer, zemberekle yarılarak buradan pis kan alınır.⁵⁶

“Rakiplerin sevgiliyi sülükler gibi emmesine şaşılmasını çünkü bir gün feleğin onu hacamat şişesine koyacağını” söyleyerek bir nevi teselli bulan şair, tedavi amaçlı hacamat yöntemine ve bu yöntem esnasında çıkan kanın sülükler yardımıyla emilmesine değinmiştir:

⁵¹ Yunus Kaplan, “Sâbit Divanı’nda Mahallileşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları” *Turkish Studies*, Volume 4, Issue 5, 2009, s. 214.

⁵² *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 55b.

⁵³ Ahmet Talat Onay, *age.*, s. 374.

⁵⁴ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 66a.

⁵⁵ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 320b.

⁵⁶ Yunus Kaplan, *agm.*, s. 230.

*N'ola ol yâri sülûkler gibi emse ağıyar
Dem olur anı felek şîşe-i haccâma kıoyar*⁵⁷

Gece bekçisi anlamına gelen ases, Osmanlı'da geceleri asayîşi temin etmekle görevli kişilerdir. Bunların görevi güvenliği tehdit eden, huzuru bozan ve içki içenleri yakalamaktır. Sâ'î de bir gece sevgilinin kapısında eteğine yapışan rakibi asese benzetir:

*Küyında gice dâmenüm aldı raķîb-i seg
Tenhâda şol 'ases gibi mestâna şarmaşur*⁵⁸

Eskiden bir kişinin ölüp ölmediğini anlamak için bu kişilerin ağzına ayna tutulması yaygın halk uygulamalarından biridir. Tutulan aynanın yüzeyinde bir buğulanma olup olmamasına bakılarak o kişinin ölüp ölmediğine karar verilir.

Uzun zamandır sevgilinin yüzünü görememekten muzdarip olan şair, son nefesinde olduğunu söyleyerek sevgilisinden yüzünün aynasını nefesine tutmasını ister:

*Görmek yüzünü hayli zamân mültesimdir
Tut âyîne-i rüyuñi âhîr nefesümdür*⁵⁹

Fala bakmak günümüzde olduğu gibi eskiden de halk arasında karşımıza çıkan halk inançlarından biridir. Su, kitap, remil/kum, kura, el ve kahve falı en yaygın fal çeşitleridir.

Bir kap içindeki suda oluşan işaretlere, Kur'an veya herhangi bir ünlü kitaba başvurulduğunda çıkan sayfa, kelime veya cümleye göre birtakım tahminlerde bulunmaya dayanan fal çeşidine Sâ'î'de de rastlanmaktadır.

Sevgilinin yüzünü görmenin kendisine nasip olup olmayacağını merak eden şair, gönül çocuğuna hem suya baktırarak hem de kitap açtırarak bu merakını gidermeye çalışır:

*Müyesser ola mı görmek diyü dîdâr-ı cânânı
Gönül tıflına Sâ'î şuya baķdurdum kitâb açdum*⁶⁰

Bazı insanların bakışlarının tesiriyle, bakılan canlı veya eşya üzerinde istenmeyen hâllerin oluştuğuna dair inanç, en yaygın halk inançlarından biridir. Bu olay "nazar değmesi", "göz değmesi" veya "nefese uğramak" şeklinde ifade edilir.

"Geceyi aydınlatan / süsleyen mum (sevgili), pervaneleri (âşıkları) yakmasın. (Çünkü) seher yelinin nefesine uğramasından korkarım." diyen Sâ'î'nin "nefese uğramak" ifadesinden kastı, bu halk inancıdır:

*Pervânelerin yakmasun ol şem'-i şeb-ârâ
Bâd-ı şehriñ korķarum uğrar nefesine*⁶¹

Yakı, kas ağrısı / tutulması ve bel ağrısı gibi rahatsızlıklarda kullanılır. Yakı, çeşitli otlardan yapılmış bir tür ilaçlı karışım olup vücuda yapıştırıldığı yeri yaktığı için bu adı almıştır.⁶²

Yakı bulunamadığı durumda yaralı bedenine gümüş göğüslü güzellerin sarılmasını isteyen Sâ'î de yakının tedavi amaçlı kullanımından bahsetmiştir:

⁵⁷ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 66a.

⁵⁸ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 75a.

⁵⁹ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 322a.

⁶⁰ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 183a.

⁶¹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum 685, vr. 101a.

⁶² Neslihan İlknur Keskin, *Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, Gazi Üniversitesi SBE, DT, Ankara 2009, s. 1080.

*Ne çâre canlu yakı olmaz ise cism-i efgâra
Şarilsun sîmberler merhem-i dil-rîşdür sâkı⁶³*

İdam edilen birinin öldürülüşünü seyretmenin insanlarda unutkanlık hastalığına sebep olduğu eski bir halk inanışıdır.⁶⁴ Bu inançtan hareketle Sâ'î de dostlarının sevgisiz yüzüne bakmamasına şaşılmamasını ister. Çünkü cansız birine bakmak insana unutkanlık getirir:

*Sensiz yüzüme bakmasa aḥbâb 'aceb mi
Nisyân getürür şüret-i bî-câna bakılmaz⁶⁵*

Dileklerin daha çabuk gerçekleşmesi ve duaların kabulü için tekke, cami ve türbe gibi kutsiyet atfedilen mekânlarda kurban kesmek yine bir halk inancının tezahürüdür. Sâ'î de bir beytinde Eyüp Sultan Türbesi'nde kurban kesmekten bahseder:

*Didüm ḳurbānumuz var n'ola rûḥum gitsek Eyyûba
Didi ol ḳoyun ala gözli bizden daḥi bir ḳuzi⁶⁶*

Şahin, doğan ve köpekler, eğitilerek avcılıkta kullanılan hayvanlardır. Sâ'î'nin can avlağında koluna aldığı şahinle gönül kuşunu avlamasına şaşılmamasını söylediği beyitten şahinin av amaçlı kullanımı dile getirilmiştir:

*Gönül murḡım şikâr itsem n'ola cân şaydgâhında
Ḳoluma bir gözi şâhîn tezerv-i hoş-ḥurâm aldum⁶⁷*

Şiirlerinden Örnekler

Musammatlar

1.⁶⁸

Taḥmîs-i Sâ'î Gâzel-i 'Ārifî

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

I

Cihânda bende-i faḳr u fenâ âzâd imiş bildüm
Ġarâz sultân-ı 'âlem olmadan bir ad imiş bildüm
Vücûdum âteş-i âb ile ḥâk ü bâd imiş bildüm
Bu gönlüm gibi 'âlem bir harâb-âbâd imiş bildüm
Binâsı 'ömr-i âdem gibi bî-bünyâd imiş bildüm

II

Melâḥat şehrinüñ Leylâ imiş ḥüsn ile mümtâzı
Leb-i şîrîn imiş gülzâr-ı 'aşḳuñ ḡonce-i râzı
Maḥabbet ehlinüñ ḡavḡâsı ile ṭolu her bâzı
Belâ vâdîsinüñ seyyâḥı küḥ-ı derd ser-bâzı
Biri Mecnûn-ı şeydâ vü biri Ferḥâd imiş bildüm

⁶³ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., T 3795, vr. 31a.

⁶⁴ Ahmet Talat Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (hzl. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 2000, s. 94.

⁶⁵ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 92a.

⁶⁶ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 282b.

⁶⁷ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 185a.

⁶⁸ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey 226, vr. 42a.

III

Dilâ zehr-i ğam-ı Şîrîn olmuşdı añâ pâ-dâş
 Komadı bî-sütûnda Kûhken taş üstine taş
 Belâ-yı 'aşk ile âhîr o yolda virdi cân u baş
 Varılmaz râh-ı 'aşka bir kadem pîr olmaya yoldaş
 Kişiye şan' atı ta' lîm iden üstâd imiş bildüm

IV

Nice sulţânlar gelmiş dürür halk olalı âdem
 Kimi Dârâ kimi Hüsrev kimi Kayşer kimi Rüstem
 Muğarrerdür nice elden ele geçer begüm hâtem
 Ne bir mür-ı za'ife ne Süleymâna kalur 'âlem
 Cihânûn tâc u tahtı cümleten berbâd imiş bildüm

V

Azâzîl-i la'î in ey Sâ'î düşmen olmadın halka
 Zebûr İncîl ü hem Tevrît ü Furkân gelmedin halka
 Dilâ nûr-ı İlâhî belki pertev şalmadın halka
 Dağî mihr ü mağabbet 'Arifî bahş olmadın halka
 Ezelden 'aşk-ı yâr ile gönül mu' tād imiş bildüm

2.⁶⁹

[Tahmîs-i Sâ'î Gâzel-i Yahyâ]

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

I

Şeref burcında gün gibi tecellî itseñ olmaz mı
 Semend-i nâza binseñ seyr-i şahrâ itseñ olmaz mı
 Gelüp ben mürdeñi bir gice ihyâ itseñ olmaz mı
 Dil-i mağzûnumı bir gün tesellâ itseñ olmaz mı
 Tûtalum düşmenüñ olduğ müdârâ itseñ olmaz mı

II

İdüp vaşfın yazarsın her cevân-ı nâz-perverdün
 Tabîb-i cânâ bilsem 'arz-ı hâl itmek midür derdün
 Mağabbet-nâmelerdür gonceler kim hâra gönderdün
 Beni tîğ-i celâlûñle gül-i şad-berge dönderdün
 Kemâl-i 'aşkumı halka hüveydâ itseñ olmaz mı

III

Hayâlûñ gitmiyor bir lahza bu kalb-i haķîrûñden
 Geçer mi bendeler ey mâh-rû âyâ zamîrûñden
 Cîgergâh eksük olmaz ehl-i 'aşka dâr-ı kîrûñden
 Baña gelmezseñ ey kaşı kemânum bâr-ı tîrûñden
 Hoş-âmed eyleyüp bir nâme peydâ itseñ olmaz mı

⁶⁹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Hk 240, vr. 116a.

IV

Olup âvâre cām-ı la' l-i yâre sâğara düşdüm
 Ğam ile cür' aasâ ħāk-i pây-ı dilbere düşdüm
 Ğayāl ebrū-yı müşğînünle bir dem ħaçere düşdüm
 Bulutlar gibi bād-ı āhum ile tağlara düşdüm
 Gelüp Mecnūn-ı şeydāyı temâşâ itseñ olmaz mı

V

‘Iyān itseñ nola her zerrece mihr-i nihānuñdan
 Müyesser olsa şāhum bir ħaber almağ dehānuñdan
 Gel itme düşmeni tercîĥ Sâ'î nā-tüvānuñdan
 Güneş gibi irişüp āsumān-ı āsitānuñdan
 Bugün Yahyāyı ‘İsî gibi iĥyā itseñ olmaz mı

3.⁷⁰

mef' ulü fā' ilātü mefā' ilü fā' ilün

I

Bir dāne mā' il olma bu dünyāda dāneye
 Mādām murğ-ı kām ire tā āşiyāneye
 Tîr-i murāduñ irmedi bir kez nişāneye
 Kıaddūñ cihānda yā niye döndi kemāneye
 Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye

II

Ādāb-ı şulĥ ile ‘amel it olma bî-‘amel
 Herkesle ħaşm olup ne mühimm baĥş ile cedel
 Ħarf atma kimseye ger ola rif' ati ħalel
 Te'kîd idüp dirüm saña ey yār-ı bî-bedel
 Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye

III

Terk eyle tācı neyleyesin tādār olup
 Bu şehir-i bî-beķāda dilā şehriyār olup
 ‘Ömrüñ esāsı çün yıkılıp tārūmār olup
 Güş eyle bu naşîĥatümi güşvār olup
 Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye

IV

‘Uşşāk rāst kuluña şehnāza başladıñ
 Çok cevr çok cefālar idüp aza başladıñ
 ‘İlm-i uşul nāza yine tāza başladıñ
 ‘İlm-i niyāza başladı sen nāza başladıñ
 Gördüñ zamāne uymadı uy sen zamāneye

⁷⁰ *Mecmū'a-i Eş'âr*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., B. 404, vr. 123a-b.

V

Bu çarḥ şüretâ ki saña i' tibâr ider
 Dârâ iseñ de başuña dünyâyı dar ider
 Zâḥḥâḳ iseñ de salṭanatuñ târumâr ider
 Sâ'î belâ vü derde seni şehriyâr ider
 Gördüñ zamâne uymadı uy sen zamâneye

4.⁷¹**Tesdîs-i Sâ'î**

mef' ulü fâ' ilâtü mefâ' ilü fâ' ilün

I

Ey dil kanı zamânede bir merd-i zû-fünün
 Olmamış ola pîrezen-i dehre ol zebün
 Gün geçdügince ğuşşa vü ğam olmada füzün
 Hâr-ı belâda ğonce-şîfat baĝrum oldu hün
 'Âlem ḥasîs ü çarḥ le 'îm ü zamâne dün
 Geçse 'aceb mi yirlere bu tāk-ı ser-nigün

II

Şimdi muḳayyed oldu aña bir binâ' ile
 Tertîb-i baĝ ile vü münakkaş serâ ile
 Sîm ü zer ise gelmede şîr u şadâ ile
 'Ömri günü geçer fuḳarânuñ recâ ile
 'Âlem ḥasîs ü çarḥ le 'îm ü zamâne dün
 Geçse 'aceb mi yirlere bu tāk-ı ser-nigün

III

Halkuñ içinde âdem olan mâldârdur
 Erbâb-ı 'izz ü rif' ate dünyâ medârdur
 Taḥşîl-i ma' rifet neye yarar feşârdur
 Ehl-i hüner bu 'arşada bî-i' tibârdur
 'Âlem ḥasîs ü çarḥ le 'îm ü zamâne dün
 Geçse 'aceb mi yirlere bu tāk-ı ser-nigün

IV

'Âlem⁷² yıkıldı eyledi Ye'cüc-ı ğam hücum
 Zülm ile yıkdı 'âlemi nice ḥasîs ü şüm
 Himmetle eylemezse naẓar pâdişâh-ı Rûm
 Kaldı ḥarâbe içre bu gencîne-i 'ulüm
 'Âlem ḥasîs ü çarḥ le 'îm ü zamâne dün
 Geçse 'aceb mi yerlere bu tāk-ı ser-nigün

⁷¹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Ktp., T811.21, vr. 31a-b; *Mecmû'a-i Gazeliyyât*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Hk 319/1, vr. 17a-b.

⁷² 'âlem: dünyâ 06 Mil Hk 319/1.

V

Başu göge irürse dahı ger güneş-şifat
 Fazl ile kimse hiç bulmaz qadr u menzilet
 Zemm ile bir dürür bulara medh ü menkıbet
 Sâ'î cihânda maşharalık oldu ma'rifet
 'Âlem hasîs ü çarh-ı le 'îm ü zamâne-i dîn
 Geçse 'acceb mi yerlere bu tâk-ı ser-nigün

5.⁷³**Müseddes**

mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün

I

Ne deyr-i cihân içre benüm bir şanemüm var
 Ne bir saçu sünbül yüzi gül gonce-femüm var
 Ne yolına harc eylemege bir diremüm var
 Şanmañ ki benüm 'aşk-ı bütândan elemüm var
 Taqrîr idemem hâl-i derünüm elemüm var
 Allâhı severseñ beni söyletme gamum var

II

Şem'-i ruhuña cismümi pervâne düşürdüm
 Evrâk-ı dili âteş-i süzâna düşürdüm
 Bir qatre iken kendümi 'ummâna düşürdüm
 Hayfâ yolumu vâdî-i hicrâna düşürdüm
 Taqrîr idemem derd-i derünüm elemüm var
 Allâhı severseñ beni söyletme gamum var

III

Sevdâ-zede-i nergis-i bîmâr-ı civânam
 Âşüfte-dil ü tırta-i tarrâr-ı civânam
 Peymânekeş ü güşe-i hammâr-ı cüvânam
 Mecrûh u dil-efgâr u giriftâr-ı cüvânam
 Taqrîr idemem hâl-i derünüm elemüm var
 Allâhı severseñ beni söyletme gamum var

IV

Şabrum benüm ol nergis-i fettân⁷⁴ ile gitdi
 'Aqlum benüm ol zülf-i perişân ile gitdi
 Gönlüm heves-i vuşlat-ı cânân ile gitdi
 Cânum elem-i miñnet-i hicrân ile gitdi
 Taqrîr idemem hâl-i derünüm elemüm var
 Allâhı severseñ beni söyletme gamum var

⁷³ *Mecmû'a-î Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8076, vr. 89b-90b; *Mecmû'a-î Eş'âr*, Vatikan Ktp. Türkçe Yazmaları, Barb. Or. 126, vr. 146a-b.

⁷⁴ fettân: bîmâr Barb. Or. 126.

V

‘Azm-i sefer itdi yine ol hüsrev-i hübân
 Şaldı dil ü cân kişverine âteş-i hicrân
 Sâ'î-i belâ-dîde giriftâr u perişân
 Elden çıkıyor ağlamadan dîde-i giryân
 Takrîr idemem hâl-i derûnum elemüm var
 Allâhı severseñ beni söyletme ğamum var

Gazeller1.⁷⁵*fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün*

1. Nâzeninüm ben niyâz itdükçe durmaz nâz ider
Bağduğumca yüzine görmezlenüp iğmâz ider
2. Ğamzesidür her zamân dîdeme kıan itdüren
Her ne kim eylerse insâna dilâ ğammâz ider
3. Bî-vefâ dilberlerün cevrine mâ'îl olduğum
Bilmez ol çok sevdiğüm baña cefâyı az ider
4. Nâle kılsa şâhda bülbül virür gül hâra yüz
Râstî itse n'ola 'Uşşâk ol Şehnâz ider
5. Sâ'î-i bî-çârenün murg-ı dil-i âvâresin
Şayd eylerse yine ol gözleri şehbâz ider

2.⁷⁶*fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilâtün fe' ilün*

1. Râz-ı ser-beste-i ahvâl-i perişân dinmez
Kışşa-i ğuşşa-i derd ü ğam-ı cânân⁷⁷ dinmez
2. Gül yüzün görmeyeli gülşen-i küyuñ içre
Dil ü cân bülbülinün itdügi efgân dinmez
3. Haber-i mihrün için ağzum ararmış ağıyar
Anı bilmez mi ki gencine-i pinhân dinmez
4. Bir dürür mertebe-i 'aşkda Maħmūd u Ayas
Ehl-i hâl içre bu dervîş⁷⁸ ü bu şultân dinmez
5. 'Âlem-i vuşlatı şerh itmek olurdu Sâ'î
Müşkil ammâ elem-i furkat-i cânân⁷⁹ dinmez

⁷⁵ *Mecmû'a-i Eş'âr*; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 29a.

⁷⁶ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8121, vr. 70b; *Mecmû'a-i Eş'âr*; İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 27a; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Vatikan Ktp. Türkçe Yazmaları, Barb. Or. 126, vr.; *Cönk*, İstanbul Araştırma Enstitüsü Yazmaları, SR_000479, vr. 76a.

⁷⁷ hicrân: cânân 06 Mil Yz A 8121, MC O.103.

⁷⁸ dervîş: der MC O.103.

⁷⁹ cânân: hicrân 06 Mil Yz A 8121.

3.⁸⁰*mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün*

1. Fünûn-ı 'aşkı dil tıflı nice üstâddan görmüş
Leb-i Şîrînüñe cân virmeyi Ferhâddan görmüş
2. Töğunmiş tîğ-i ğamzeñ âhenîñ kalbine 'uşşâkuñ
O biñ yüzülügi âyîne-i pülâddan görmüş
3. Şikest idüp vücûdın büt gibi dil Ka' besin yapmış
O cân kim beyt-i ma' mûrî harâb-âbâddan görmüş
4. Aña bir cem'-i mâlik resmini Kârûndan almış
Behiştâsâ serây bünyâdını Şeddâddan görmüş
5. Hâyâl-i yâri yazmış şafha-i hâtırda dil Sâ'î
Şuver resmin meger Mânî ile Behzâddan görmüş

4.⁸¹*fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün*

1. Meclis-ârâ bir melek yüzlü cevândur şem'-i cem'
Anı isterler yakup devr içre mihr ü mâh şem'
2. Kân gözinde bâde-i la' lüñ ğam ile 'aşıkuñ
Dem mi var olmaya zâhir gûşe-i 'aynında dem'⁸²
3. Ey kaşî ya âsumânı dilde mâh-ı nev toğar
Zer-nişân peykân-ı tîrûñ 'aksi şalsa cânâ lem'
4. Fâş idelden 'âleme çeşm ü dehânuñ remzini
Nazm-ı pâküñ oldı manzûr-ı nazâr mesmû'-ı sem'
5. 'Aşk-ı Şîrîñ ile Sâ'î yiridür Ferhâdvâr
Bî-sütünü tîşe-i eşk ile kılsañ⁸³ kal' u kam'

5.⁸⁴*fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün*

1. Bulmaduğ kûyında yâr-i bî-vefâya uğraduğ
Gör cefâyı yine görünmez cefâya uğraduğ
2. 'Iydgeh semtine âheng eyledük 'uşşâk ile
Çengî-zâde seyrini çalduğ Vefâyâ uğraduğ
3. Müdde'î yârin öperken la' lini öpdüñ didi
Yok yire bühtân olurmuş iftirâyâ uğraduğ

⁸⁰ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 28b.

⁸¹ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 129a-b; *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4228/2, vr. 33b; Bu gazelin matlaı, Peşteli Hisâli'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* inde (Kaya, 2003: 1039) de geçmektedir.

⁸² zâhir gûşe-i 'aynında dem': devr içre mihr ü mâh şem' Ms. Or. Oct. 3652.

⁸³ eşk ile kılsañ: âhumla kılsam 06 Mil Yz A 4228/2.

⁸⁴ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., T 3795, vr. 17a; Bu gazelin matlaı, Peşteli Hisâli'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* inde (Kalyon, 2011: 142) de geçmektedir.

4. İttifakî def^ç -i ğam kıлмаğa dün yārān ile
Hizmet-i pîr-i muġāna Kālataya uğraduġ
5. Baġlanup iħrāmı kılduġ Ka^ç be-i kūyın tavāf
Merve haġķı sa^ç y idüp Sā^ç î Şafaya uğraduġ

6.⁸⁵

fe^ç ilātün fe^ç ilātün fe^ç ilātün fe^ç ilün

1. Ey cemāli sebeb-i tefriķa-i cān u tenüm
Mest ü ^ç āşıķ-küş ü haņcer-keş ü merdüm-figenüm
2. Herkese dāġ yaķar āteş-i ruhsāri ile
Māh-ı hūrşidveşüm şem^ç -i hezār encümenüm
3. ^ç Arz ider sīnesini çāk-i girībānından
Yār-i ğonce-dehenüm sīmberüm gül-bedenüm
4. Ötme ğünüñ degül ey bülbül-i şeydā o ğülüñ
Ser-i kūyında heme nālemi ğüş eyle benüm
5. Mişķat-i hāme ile döne döne ey Sā^ç î
Silk-i nazma ğetürem süfte-i dürr-i sühanum

7.⁸⁶

fe^ç ilātün fe^ç ilātün fe^ç ilātün fe^ç ilün

1. Varurın kūyuña her ğāh benüm şulţānum
Seni ğördükçe dirin āh benüm şulţānum
2. Ey şeh-i hüsñ turup ķarşuña şaf şaf^ç uşşāk
Diyeler yāricek Allāh benüm şulţānum
3. Şaķın ihvān-ı şafā Yūsuf-ı Mışriāsā
Ķazmasunlar yoluña çāh benüm şulţānum
4. Cān-ı maħzūnumı gel eyleme kāfirde esir
Olma aġyār ile hem-rāh benüm şulţānum
5. Sā^ç î-i ħaste-dilüñ nām-ı şerifüñ dilde
Virididür şām u seħergāh benüm şulţānum

8.⁸⁷

mef^ç ulü fā^ç ilātü mefā^ç ilü fā^ç ilün

1. Ey dil vefālî Aħmede virsem ^ç aceb mi cān
Şimdi vefālî dilbere hep cān virür cihān
2. Pīrāne ser-külāh-ı vefāyî ğibi meġer
Aġardı müy-ı ser ğam-ı hicrünüle ey cüvān

⁸⁵ *Mecmū'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 26b.

⁸⁶ *Mecmū'a-i Eş'âr*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 8340, vr. 108a; *Mecmū'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 803, vr. 122b; *Mecmū'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., T 3549, vr. 81b; *Mecmū'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 410, vr. 14b.

⁸⁷ *Mecmū'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 204b-205a.

3. Ben ' arz-ı mihr idince sen eyle vefâ baña
Mihr ü Vefâ gibi olalum dehre dâsitân
4. Semt-i Vefâda ol fuķarânuñ du' âsın al
Ey şems-i burc evc-i kerem mâh-ı âsumân
5. Vuşlat deminde Sâ' î aķar gözlerüm yaşı
Küy-ı vefâda nite ki ' aynâni tecriyân⁸⁸

9.⁸⁹

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Şaķla yâ Rab ķullaruñ ğurbetde bîmâr olmadan
Şeşder-i ğamda ķapular gözleyüp zâr olmadan
2. Mübtelâ itdüm dili ğaflet ile nevm-i dâ'ima
Çeşm-i ħ'âb-âlûd baħtum ķaldı bîdâr olmadan
3. ' Āķil itmez devlet-i dünyâ-yı dūna i' tibâr
Farķı yoķdur ' âlem-i rü 'yâda ħünkâr olmadan
4. Baş ķaldurmazdı dil yâd-ı lebûnle bâdeden
Câm-ı gül-rengē ħabâb-ı mey hevâdâr olmadan
5. Baħr-ı nazm içre ola mecmû' a-i aşdâf pür
Ṭab' -ı Sâ' î ebr-i nîsânveş güher-bâr olmadan

10.⁹⁰

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Söylemez oldı baña cânâne söyleñ söylesün
Bendesine ol şeh-i ħübâna söyleñ söylesün
2. Bezm-i ğamda sâķ'î-i devrân elinden çekdigin
Künc-i miħnetde dil-i nâlâna söyleñ söylesün
3. Güşe-i ħasretde ger bilmek dilerseñ ħâlümü
Mübtelâ-yı vâd'î-yi hicrâna söyleñ söylesün
4. Ol şehüñ irmez ayağı tozına hergiz elüm
Döstlar âħvâlümü derbâna söyleñ söylesün
5. Söylemez gülmez açılmaz Sâ' î ye ey bâğbân
Ol dehâni ğonce-i ħândâna söyleñ söylesün

11.⁹¹

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Müdâmî ğayrılarla bâde-i gül-gün idersin sen
Şurâħî gibi bezm-i ğamda bağrum ħün idersin sen

⁸⁸ Rahman Suresi 50. ayet. "Fihî ma aynâni tecriyân" (İkisinde de akıp giden iki pınar vardır).

⁸⁹ *Mecmû' a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 1082, vr. 14b; Bu gazelin matlaı, *Kaf-zâde Tezkiresi* nde (Kayabaşı, 2003: 336) de geçmektedir.

⁹⁰ *Mecmû' a-i Eş'ar ve Envâ-i Hutût*, Michigan Üniversitesi 356, vr. 79a; *Mecmû' a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 195a.

⁹¹ *Mecmû' a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 803, vr. 68b.

2. Dil almağa bakarsın halk bilmez sen ne söylersin
Gözünle sihr ider la' lûñ ile efsûn idersin sen
3. Neye varur bu istignâ belâ vâdîleri içre
Yağında ey saçı Leylâ beni Mecnûn idersin sen
4. Lañife eyleyüben güldürürsin her dem ağıyarı
Saña lâyiğ midur kim ' aşıkun mağzûn idersin sen
5. Şifâ-sâz ol kerem kııl Sâ' îyi cevruñle öldürme
Güzeller şahısın kan itmegi kânûn idersin sen

12.⁹²

mefâ' îlün mefâ' îlün mefâ' îlün mefâ' îlün

1. Be-gâyet la' l-i şîrininde haññ-ı sebz-i cânâna
Şanasın bir [o] tûñidür ki düşmiş şekkeristâna
2. Elinden şânenüñ yâre şikâyet eylesem bârî
Geçer nâziklik ile dilleri zülf-i perişâna
3. Bilürdi Qays kim zâr-ı ğam-ı Leylâya mahrem yoğ
Anuñçün ' aşk ile Mecnûn olup söylerdi yabana
4. Gelüp meclisde dilber nüş idüp peymâne[yi] gitdi
Vişâle va' deler itdi velî tûrmağı peymâna
5. Elifler üzre Sâ' î dâğ-ı pür-hûnum görenler dir
Düşermiş berg-i gül bād-ı seğher rāh-ı gülistâna

13.⁹³

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

1. Hâller mi cā-be-cā ol ' arız-ı dil-dārda
Yâ nücüm-ı münhasif mi māh-ı pür-envārda
2. Sîne-i pür-dāğumuñ ' aksi nümâyân olmada
Hâllerdür şanma ol âyîne-i ruhsārda
3. Hâl-i ' anber-bârı dildaruñ Hâbeş mağbûbidur
Gül döşenmiş sünbül uzanmış yatur gülzārda
4. Zāhidā bir sübhādur gūyā ki ' anber-i hāmdan
Dāne dāne hâller ğisū-yı miskîn nārda
5. Zülfüñ ucında o hâl-i zer-nigār ey sîm-ten
Mühre-i zerrîndür beñzer dehānı mārda
6. Ya beyāz-ı sünbül-i hoş-bū midur mûlarla hâl
Ser-nigün dikmişler anı bāğ-ı hüsn-i yārda
7. ' Ankebût-ı hâli Sâ' î oldı tār-ı zülf ile
Merdüm-i çeşmüm cebîñüñ perdedârı ğārda

⁹² *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 221b-222a.

⁹³ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 241b; Bu gazelin matlaı, Peştelî Hisâlî'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir* inde (Kalyon, 2011: 1004) de geçmektedir.

14.⁹⁴

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Hâṭ-ı sebz-i lebûñ ey ḡonce-fem ḡandân renginde
Nigîn-i ḡâtem-i yâḡût-ı la' lûñ ḡan renginde
2. Virür yüz bülbüle bezm-i çemende naḡme itdükçe
Gül-i ra' nâyı gör mecmû' a-i ḡübân renginde
3. Getürdi lâleveş ḡara ḡaberler ḡanlı pîrâhen
Saña ey Yûsuf-ı şânî geçen ihvân renginde
4. Ruḡum zerd eyleyüp al itdi ḡamdan eşk-i gül-günüm
Zamâne bî-vefâlık itmede yârân renginde
5. Beyâz itse demidür girye Sâ'î her dem-i çeşmûñ
Geçinür bir ḡara câhil saña aḡrân renginde

15.⁹⁵

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Ne dem kim bâḡda 'aks-i gül-i beyzâ düşer cûya
Ḳoyup pîrâhenin ṡaşra girer bir sîm-ten şuya
2. Degül 'aks-i dirâḡtân cûyda efşânber-i ḡudret
Nazara kesdi sîm evrâḡa her bir naḡl-i dil-cûya
3. Görinen 'andelîbe ḡocnenûñ ṡümârıdur şanma
Güli bir ṡutam atlas ile çekmiş ḡâr pehlûya
4. Dü-çeşmûñ 'ârızuñda seyr ider zülfeynüñi meger
Gülistân-ı cebînde sünbül otlar iki âhûya
5. Ezelden çeşm-i müjḡanuña Sâ'î 'âşık olmazdı
Eger bî-çâre mâ'il olmayaydı ḡâr-ı ebrûya

16.⁹⁶

fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlâtün fe'îlün

1. Şûret-i yâr ḡayâli ki dil ü câna gele
Beñzer ol bir büt-i tersâya ki imâna gele
2. Aña rûşen mi degül âteşe niçün yaḡar ol
Şem'e iḡlîm-i zalamdan gice pervâne gele
3. Göz ḡulaḡ oldu benefşeyle bugün nergis-i bâḡ
Ḳaçan ol serv-i sehî seyr-i gülistâna gele

⁹⁴ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 245a-b; *Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 547, vr. 86a; Bu gazelin matlası, Peşteli Hisâlî'nin *Metâli'ü'n-Nezâ'ir*'inde (Kalyon, 2011: 1000) de geçmektedir.

(5a) her dem-i çeşmûñ: dîde-i baḡtuñ 06 Mil Yz A 547.

(5b) Geçinür: Ḳılınur 06 Mil Yz A 547.

⁹⁵ *Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652, vr. 252a.

⁹⁶ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyüḡşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 27b.

4. 'Aşk Mecnûnı olup halka temâşâ olayın
Ola kim ol saçı Leylâ daği seyrâna gele
5. Böyle rengin diye Sâ'î gibi tâze gâzeli
Şâ' irüm diyü şu kim meclis-i rindâna gele

17.⁹⁷

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Beni hicrûnle maḥzûn eyleyüp aḡyâr[1] şâd itme
Birini nâ-murâd idüp birini ber-murâd itme
2. Benümçün zulm ü cevruñden şikâyet itdi dirlermiş
Kerem kıl döstüm düşmen sözine i' timâd itme
3. Müjeñ oklarına ey kaşı yây eyle hedef cismüm
Dem-â-dem ta' ne-i aḡyâr ile zaḥmum ziyâd itme
4. Şifâ-sâz ol dil-i 'uşşâka dâ'im ey taḡbîb-i cân
Mizâcuñ bilmedigün kimselerle ittiḥâd itme
5. Cemâlün muşhafı ḡakkı muḡibbündür senün Sâ'î
Gerekse i' tiḡâd eyle gerekse i' tiḡâd itme

18.⁹⁸

fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün

1. Esb-i nâz ile gelüp dilber Vefâ meydânına
Başımı top eylemek ister cefâ çevḡânına
2. Gelsün ol şem' -i İlâhî yine virsün nûr u fer
Tekye-i erbâb-ı dil olan ışık dükkânına
3. Ḥâtem-i la' lin n'ola mühr-i Süleymândur disem
Ol şeh-i ḡüsñün perîler cem' olur dîvânına
4. İntizâr ile helâk oldum Vefâ semtine gel
'Âşıkun 'ömrüm yiter itdün cefâyı cânına
5. Bir vefâlu dilberün vaşfinda Sâ'î kâşırüz
'Âlemün müstaḡrakuz iḡsân u istiḡsânına

19.⁹⁹

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Ne dem kim bâḡda 'aks-i gül-i beyzâ düşer cūya
Koyup pîrâhenin ḡüyâ girer bir sîm-ten şuya
2. Görinen 'andelîbâ ḡoncenün tûmâridur şanma
Güli bir donluḡ al atlasla çekmiş ḡâr pehlûya
3. Degül 'aks-i dirâḡtân âbda efşânber-i ḡudret
Nazîre kesdi sîm evrâḡa ser bir naḡl-i dil-cūya

⁹⁷ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah 315, vr. 132b.

⁹⁸ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 410, vr. 14a.

⁹⁹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum 685, vr. 175a.

4. Dü-çeşmüñ 'arızuñda seyr ider zülfeynüñi beñzer
Gülistân-ı Hütende sünbül otlar iki ahüya
5. Ezelden çeşm-i müjgânuña Sâ'î 'aşıq olmışdur
Eger bî-çâre mâ'il olmasaydı çâr ebrüya

20.¹⁰⁰

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Cemâlün bâğ-ı cennetdür iki hâlün duzağ anda
Şikâr için iki zülfün dili şayda tızağ anda
2. Derūnum miḥnet ü derd ü meşakḳat ḥānkāhumdur
Olupdur bu dil-i pür-şevḳ ü sūzānum çerāğ anda
3. Melāḥat baḥrıdur 'arızlaruñ ey āşinā-yı dil
Şikâr-ı māhî-i ebrūñ için zülfüñüñ ağ anda
4. Nigārā sīne-i şad-pāre miḥnet gülsitānidur
Eliflerdür nihāl-i serv güller tāze dāğ anda
5. Ruḥuñ şevḳiyle pür-dāğ eyleyelden sīne ben Sâ'î
Fürüg-i mihr ü mehden vardur ey meh-rū ferāğ anda

21.¹⁰¹

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Gözüñ kaşuñ müjeñ 'aqlumı tālān eylesünler mi
Beni ḳatl eyleyüp nā-ḥaḳ yire ḳan eylesünler mi
2. Şafā-yı la' l-i nābuñ eylemişken Hızr u İskender
Gel inşāf eyle meyl-i āb-ı ḥayvān eylesünler mi
3. Cihān dilberleri seyrine ḳāni' olmayup zühḥād
Cinānda ārzū-yı ḥūr u ḡilmān eylesünler mi
4. Senüñ için çemenler dil uşürdi sünbüle diyü
Nigāruñ şāneler zülfin perişān eylesünler mi
5. Cihānda bî-vefā dilber mi vardur dir iken Sâ'î
Güzeller ittifāḳı anı yalan eylesünler mi

22.¹⁰²

fā' ilātün fā' ilātün fā' ilātün fā' ilün

1. Bu dil-i nā-şād birdür ḡamze-i bî-dād iki
'Aşḳ meydānında şāhum küşte bir cellād iki
2. Gözlerüñdür deşt-i ḡamda āhuvān-ı dil-firīb
Kūhsār-ı miḥnet içre şayd bir şayyād iki
3. Nāle ḳılsam derd ile āheng olurlar ḫāḡlar
Bî-sütünda nitekim Ferḥād bir feryād iki

¹⁰⁰ *Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 547, vr. 35b.

¹⁰¹ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103, vr. 27b.

¹⁰² *Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey 226, vr. 36b.

4. Pâyüñe gül-geşt-i bâğ itseñ düşerler sâyeveş
Kaddüñe üftâde cânâ serv bir şimşâd iki
5. Şi' r-i Bâkî gibi Sâ'î nazm-ı renginüñ senüñ
N'ola 'âlemgîr olursa naķş bir üstâd iki

23.¹⁰³

mef'ülü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ülün

1. Vechüñde şehâ haţţ-ı siyeh-fâm yetişdi
Seyr eyler iken gülşeni ahşâm yetişdi
2. Hengâm-ı bahâr oldu şafâ demleri geldi
Yarân ile 'îş idicek eyyâm yetişdi
3. Rindân-ı harâbâta yûri ta' mı ko zâhid
Ol yolda nice rind-i mey-âşâm yetişdi
4. Âfyün-ı ğamı dil keseli geçdi rahîķi
Keyfiyyet-i câm-ı mey-i gül-fâm yetişdi
5. Bir mîve-i nev-bâvesidür bâğ-ı vişâlün
Şeftâlû-yı la' lin dimeñüz câm yetişdi
6. Sâ'î harem-i dilde şafâ semtini tütüdi
Ser-menzil-i 'aşķa idüp iķdâm yetişdi

24.¹⁰⁴

fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün

1. Görmedüm şem' -i şebârâ ruķ-ı cânâne gibi
Anda ol hâl-i siyeh sūhte pervâne gibi
2. Demidür kim düşe müjġânlaruma didüm ter
El karar zülfi hayâline diyü şâne gibi
3. Hâtem-i meclise yâķüt-ı muşaffâ olmaz
Sâķiyâ bâde-i gül-gün ile peymâne gibi
4. Hep cefâ ancak işi hūblaruñ 'uşşâķa
Döstum Mihr ü Vefâ kışşası efsâne gibi
5. 'Âlemi hep ayaġum altına aldum Sâ'î
Bulmadum cây-ı şafâ ġuşe-i mey-hâne gibi

¹⁰³ *Mecmû'a-i Eş'âr*, DTCF Yazmaları Mustafa Con A 686, vr. 83a; Bu gazelin matlaı, Kâbilî'nin *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr*'ında (Gürbüz, 2018: 1168) da geçmektedir.

¹⁰⁴ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Ktp., T 3795, vr. 33b.

Sonuç

Şairliğinin yanı sıra meşhur bir nakkaş olan İstanbullu Sâ'î, XVI. yüzyılda yaşamış; Mimar Sinan'ın ağzından yazmış olduğu *Tezkîretü'l-Ebniye* ve *Tezkîretü'l-Bünyân* adlı eserleriyle tanınmıştır. Biyografik kaynaklar ve tezkireler Sâ'î'nin *Dîvân* sahibi olduğunu bildirmişlerse de şimdilik bu eserin herhangi bir nüshasına ulaşamamıştır. Ancak çeşitli şiir mecmualarında şaire ait birçok manzume kayıtlıdır. Tespit edebildiklerimize göre bu manzumelerin sayısı 161 gazel, 5 kaside, 1 mesnevi, 7 tahmis, 7 müseddes, 5 tesdis, 1 müsemmen, 3 terki-i bent, 1 tercî'-i bent, 39 kıt'a, 138 matla / beyit / müfred ve 3 mısra olmak üzere 371'i bulmaktadır.

Şairin bu kadar çok şiirinin devrinin edebî zevkini ve sanat telakkisini ortaya koyan birçok şiir mecmuasında kayıtlı olması onun yaşadığı dönem ve sonrasında çok okunup beğenildiğini göstermesi bakımından önemlidir. Kaldı ki devrindeki tezkireciler de Sa'î'nin şairliği hakkında övücü ifadeler kullanmaktan geri durmamışlardır. Sâ'î, nakkaşlık ve şairliğinin dışında özellikle devrindeki hadiselerle söylemiş olduğu tarihleriyle de temayüz etmiştir. Tespit ettiğimiz manzumelerinden elliye yakınının bu türden olması bunun en güzel örneğidir. Onun tarih düşürmeye meyletmesi ve bu hususta şöhreti yakalamasında nakkaşlığının etkisinin olabileceği göz ardı edilmemelidir. Çünkü şairin özellikle mimari yapıların yapımına düşürmüş olduğu tarihler bu yapıların kitabelerini süslemiştir.

Şair, yazmış olduğu diğer manzumelerle de divan şiiri geleneğinin iyi bir temsilcisi olduğunu ispatlayarak bu geleneğin nazım şekilleri, mazmunlar, hayal dünyası, edebî sanatlar ve içinde bulunduğu devrin edebî zevkini bu şiirlere aksettirmede oldukça başarılı olmuştur. O, bütün bunları yaparken yapmacılığa düşmemiş, hayallerine kelime ve cümle elbiselerini giydirirken dile olan hâkimiyetini hissettirmiştir. Sâ'î, zaman zaman Arapça ve Farsça kelime ve terkiplere yer vermekle birlikte genelde sade bir dil kullanmayı tercih etmiştir. Özellikle kullanmış olduğu deyimlerin çokluğu, onun sade bir dil kullanımı ve samimi bir ifade tarzını yakalamasında önemli bir rol oynamıştır.

Şiirlerinde daha çok âşıkane ve rindane konulara temas eden Sâ'î'nin en bariz vasıflarından biri de mizahi bir üsluba sahip olmasıdır. Nitekim bu özelliği, tezkirecilerin de gözünden kaçmamış onun hakkında yaptıkları değerlendirmelerde hicve olan düşkünlüğü de dile getirilmiştir. Bu meyanda özellikle Can Memi lakabıyla meşhur olan Sâ'î ile şiir üzerinden hiciv yüklü sataşmaları meşhurdur. Sâ'î, Edirne'de olduğu bir dönemde İstanbul şuarasına 102 beyitlik manzum bir mektup göndermiş; Sâ'î de bu mektuba cevap olarak onun hakkında galiz ve müstehcen ifadeleri ihtiva eden 104 beyitlik manzum bir mektup yazmıştır. Bunun üzerine öfkesine hâkim olamayan Sâ'î'nin, bu defa çok daha ağır ifadeler içeren cevap mahiyetindeki 69 beyitlik ikinci manzum mektubu vermesi ilgi çekicidir.

Sonuç olarak bu çalışmada gerek nakkaşlığı gerekse de şairliğiyle yaşadığı dönemin edebî atmosferine farklı bir renk ve çeşni katmasını bilen ve yaşadığı dönemde ve sonrasında adından söz ettirmeyi başarmış bir şair olan Sâ'î'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği üzerinde değerlendirmelerde bulunularak biyografik kaynaklar ve tezkirelerden hareketle kayıp olan *Dîvân*'ının izi sürülerek tespit edilebilen şiirleri hakkında bilgiler verilmiştir. Böylece hem divanı kayıp olan ve şiirleri perakende hâlde bulunan bir şairin daha şiirleri bir araya getirilerek onun hakkında yapılacak olan çalışmalara daha sağlam bir zemin oluşturulmaya çalışılmış hem de 16. yüzyıl klasik Türk şiirinin sahip olduğu zenginliğin ve ihtişamın gelecek nesillere aktarılmasında kullanılacak yeni ve farklı malzemeler bu alan uzmanlarının istifadesine sunulmuştur. Tabii ki Sâ'î ile ilgili söyleneceklerin ve ona ait olan şiirlerin hepsinin bu çalışmada bahsedilenlerle sınırlı olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Yeni belge ve bilgiler gün yüzüne çıktıkça ve farklı eserler incelendikçe şairle ilgili değerlendirmelerin zenginleşeceği ve sahip olduğu şiir sayısının artacağı inkâr edilemez bir hakikattir.

Kaynakça

- Açıkgöz, Namık (2017), *Riyâzü's-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0>, [E.T. 05.08.2019].
- Akbayar, Nuri (hzl.), *Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî (Yâhud Tezkîre-i Meşâhir-i Osmânî)*, C. 2, Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yay., İstanbul 1996.
- Arslan, Ömer, *Ubeydî Dîvânı (Metin ve İnceleme)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, İstanbul 2013.
- Ayçiçeği, Bünyamin, “Nuruosmaniye Kütüphanesi Türkçe Şiir Mecdû‘aları: İnceleme-Dizin”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 16, İstanbul 2016, s. 227-367.
- Aydemir, Yaşar, *Vizeli Ramazan Behiştî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2018, e-kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56445,ramazan-behisti-divanipdf.pdf?0>, [E.T. 25.05.2018].
- Aynur, Hatice, *15. yy. Şairi Çâkerî ve Dîvânı (İnceleme-Tenkitle Metin)*, Scala Yay., İstanbul 1999.
- Balcı, Rüştü (hzl.), *Kâtip Çelebi Keşfü'z-Zünûn An Esâmî'l-Kütübi ve'l-Fünûn*. C.2, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul 2014.
- Bedestani, Ayşe, *XVI. Yüzyıl Şairi Ahdî-i Bağdâdî Dîvânı*, Marmara Üniversitesi TAE, Yayınlanmamış YLT, İstanbul 2018.
- Bulan, Ayşe, *Haşimî Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkitli Metni*, Selçuk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış YLT, Konya 1993.
- Cönk, İstanbul Araştırma Enstitüsü Yazmaları, SR_000479.
- Çalka, Mehmet Sait, “Bir Şairnâme Örneği Olarak Süheylî'nin Gülşen-i Şuarâ Adlı Kasidesi ve Bu Kasidede Yer Alan Türk, Arap ve Fars Şairleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 2017, S. 42, s. 273-301.
- Çavuşoğlu, Mehmet, *Amrî Divanı, Tenkidli Basım*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1979.
- Develi, Hayati ve Rıfat, Sâmih, *Sâî Mustafa Çelebi, Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye (Yapılar Kitabı-Mimar Sinan'ın Anıları)*, Koçbank Yay., İstanbul 2002.
- Devellioğlu, Ferit, *Ansiklopedik Osmanlıca-Türkçe Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2011.
- Efe, Zahide, “16. Yüzyıl Divan Şairi Hâtemî ve Dîvânçesi”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2019, 8/20, s. 114-150
- Efe, Zahide, “Kastamonulu Divan Şairi Tâli'î ve Şiirleri”, *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 8/18, 2019, s. 120-153.
- Erdoğan, Mustafa, *Bursalı Rahmî Dîvânı*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap, <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55910,bursali-rahmi-divanipdf.pdf?0>, [E.T. 25.05.2018].
- Gıynaş, Kamil Ali, *Pervâne Bey Mecmuası*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/55832,pervane-bey-mecmuasi-pdf.pdf?0>, [E.T. 06.09.2018].
- Gürbüz, İncinur Atik, *Mecdû'atü'l-Leta'if ve Sandukatü'l-Ma'ârif*, Kültür ve Turizm Bak. Yay. Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/57123,mecmuatul-letaif-ve-sandukatul-maarifpdf.pdf?0>, [E.T. 15.01.2019].

- Gürbüz, Mehmet, *Sultân-ı Hûbâna Münâsib Eş'âr*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/58582,sultan-i-hubana--munasib-esarpdf.pdf?0>, [E.T. 15.01.2019].
- İsen, Mustafa, *Künhü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Akçağ Yay., Ankara 1994.
- Kalyon, Abuzer, *Peşтели Hisâlî, Metâli'ü'n-Nezâ'ir (II. Cilt) İnceleme-Metin*, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT, Ankara 2011.
- Kaplan, Yunus, "Belîğî ve Dîvânçesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 22, 2019, s. 359-448.
- Kaplan, Yunus, "Dîvânı Meçhul Bir 16. Yüzyıl Şairi: Edirneli Tîğî ve Şiirleri", *Dede Korkut, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 16, 2018, s. 104-147.
- Kaplan, Yunus, "Sâbit Divanı'nda Mahallileşme ve 17. Yüzyıl Sosyal Hayat Unsurları" *Turkish Studies*, Volume 4, Issue 5, 2009, s. 209-248.
- Kaya, Bilge, *Hisâlî Hayatı - Eserleri ve Metâliü'n-Nezâir Adlı Eserinin Birinci Cildi: İnceleme-Metin*, Gazi Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT, Ankara 2003.
- Kayabaşı, Bekir, *Kaf-zâde Fâ'izî'nin Zübdetü'l-Eş'âr'ı*, İnönü Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış DT, Malatya 1997.
- Keskin, Neslihan İlknur, *Sosyal Hayatın 17. Yüzyıl Dîvân Şiirine Yansımaları ve Anlam Çerçevesi*, Gazi Üniversitesi SBE, DT, Ankara 2009.
- Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı (hzl.), *Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî- Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. II, Bizim Büro Yay., Ankara 2001.
- Macit, Muhsin, *Divan Şiirinde Ahenk Unsurları*, Kapı Yay., İstanbul 2016.
- Mecmû'a-i Eş'âr ve Envâ-i Hutût*, Michigan Üniversitesi Yazmaları 356.
- Mecmû'a-i Eş'âr ve Fevâ'id*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 547.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, DTCF Yazmaları, Mustafa Con A 686.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Ktp. Seyfettin Özege Yazmaları, ASL 625 Mec 83.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, Muallim Cevdet, MC O.103.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktp., T 1532, vr. 149b-151b.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktp., T 3549.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktp., T 3795.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Konya Bölge Yazma Eserler Ktp. 8340.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Marmara Üniv. İlahiyat Fakültesi Ktp., T811.21.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum 635.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Millet Ktp., Ali Emiri Manzum 685.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Hk 240.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 1826/1.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 4228/2.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 803.

- Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8076.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Yz A 8121.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Çelebi Abdullah 315.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Zühdü Bey 226.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., B. 404.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Vatikan Ktp. Türkçe Yazmaları, Barb. Or. 126.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 1082.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, Yapı Kredi Sermet Çifter Ktp. 410.
- Mecmû'a-i Gazeliyyât*, Milli Ktp. Yazmalar Koleksiyonu, 06 Mil Hk 319/1.
- Mecmû'a-i Nezâ'ir*, Berlin Devlet Ktp., Ms. Or. Oct. 3652.
- Onay, A. Talat, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (Hzl. Cemal Kurnaz), Akçağ Yay., Ankara 2000.
- Özkat, Mustafa, *Kara Fazlî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin)*, Marmara Üniversitesi TAE, Yayınlanmamış YLT, İstanbul 2005.
- Saatçi, Suphi, "Sâî Mustafa Çelebi", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, C. 35, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 2008, s. 539-41.
- Sihâm-ı Kazâ*, İstanbul Üniv. Nadir Eserler Ktp. T 511.
- Solmaz, Süleyman, *Gülşen-i Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2018, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/Eklenti/56733,ahdi-gulsen-i-suarapdf.pdf?0>, [E.T. 01.09.2019].
- Sungurhan, Aysun, *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkîretü's-Şu'arâ*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2017, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83504/kinalizade-hasan-celebi---tezkiretus-suara.html>, [E.T. 01.03.2019].
- Şehrengîz ve Nâme Mecmuası*, Atatürk Üniversitesi Seyfettin Özege Ktp., ASL 322-339.
- Yavuz, Fikri ve İsmail Özen (hzl.), *Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri*, C. 2, Meral Yay., İstanbul 1972.
- Zavotçu, Gencay, *Zehr-i Mâr-zâde Seyyid Mehmet Rızâ, Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Tezkîresi*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara 2009, e-kitap: <http://ekitap.kulturturizm.gov.tr/belge/1-83506/zehr-i-mrzade-seyyid-mehmed-riza---tezkire-i-riza.html>, [E.T. 01.09.2019].